

مرکز تحقیقات و پژوهش‌های اسلامی

دوره‌های بنیادین فرهنگ عمومی

خدمات کتابخانه‌های مدارس

سهیلا گنج خاندلو

اشاره:

توجه به کتابخوانی کودکان و نوجوانان یکی از شاخصه‌های توسعه‌یافتگی در هر کشوری به‌شمار می‌رود. نیاز به کتابخانه‌های آموزشی از سرشت آموزش و پرورش، که علاقه به پیشرفت و تعالی تمامی شخصیت است، برمی‌خیزد. آموزش و پرورش مهم‌ترین نهاد جامعه برای درونی‌سازی، رفتار منطقی و علمی زندگی اجتماعی به‌شمار می‌آید. در نظریه‌های نوین تعلیم و تربیت، بر ضرورت وجود کتابخانه‌های غنی در مدارس تأکید شده است. موجودیت هر کتابخانه براساس وجود کتابدار مطلع و توانمند، فضا، امکانات کافی و کتاب‌های متناسب و به‌روز استوار است. اما بررسی‌ها نشان می‌دهد کتابخانه‌های مدارس ایران در هر سه بخش نیازمند تقویت و توجه بیشتر هستند؛ در عین حال مشکل کمبود کتابدار متخصص، بیش از بقیه‌ی موارد، خود را نشان می‌دهد. کتاب حاضر اگرچه در سال‌های گذشته به چاپ رسیده است، اما به جهت تأثیرگذاری بسیار و نیز به عنوان راهنمایی عملی برای ارتقای توانمندی‌های کتابداران، مدیران مدارس و حتی والدین، حاوی رهنمودهایی برای انجام امور کتابخانه، روش پژوهش علمی، شیوه‌ی مطالعه و راهکارهایی جهت علاقه‌مند کردن کودکان و نوجوانان به کتابخوانی، مورد معرفی و توجه قرار گرفته است؛ چرا که در این حوزه، متأسفانه تألیف جدیدی که بتواند این ویژگی‌ها را دارا باشد، موجود نبود. مؤسسه‌ی نشر شهر، در شناسنامه‌ی کاری خود، تلاش برای ترویج فرهنگ مطالعه و توسعه‌ی فرهنگ آموزش در جامعه و کمک به غنی‌سازی کتابخانه‌های مدارس (که از جمله وظایف مؤسسه‌ی نشر شهر است) و تجربه‌ی برگزاری پنج دوره نمایشگاه «یاد یار مهربان» در سال‌های ۱۳۸۲ تا ۱۳۸۶ (که طی آن بیش از ۶ میلیون جلد کتاب به‌طور رایگان و با بودجه‌ی شهرداری تهران به کلیه‌ی مدارس این شهر اهدا گردیده) را دارد. استقبال مدیران مدارس و اهالی فرهنگ و هنر از این اثر، انگیزه‌ای برای اتمام به چاپ و نشر مجدد آن شد تا کمکی به کتابداران و اهداکنندگان کتابخانه‌های مدارس جهت ارتقای توانمندی‌های خود و فراگیری مهارت‌های کتابداری توسط ایشان باشد. نویسنده‌ی کتاب، هدف خود را از نگارش کتاب حاضر، آرایه‌ی تجربه‌ها و آموخته‌های چندین ساله به کتابداران و علاقه‌مندان کتابخانه‌ها می‌داند. در این کتاب، علاوه بر پرداختن به مبانی نظری کتابخانه‌های آموزشی و سیر تاریخی آن در جهان، به هدف‌ها، کارکردها، وظایف، خدمات، و استانداردهای کتابخانه‌های آموزشی اشاره شده و در پایان، توصیه‌ها و تجربه‌های یک کتابدار برای اداره‌ی یک کتابخانه و ایجاد علاقه به مطالعه و کتابخوانی در بین دانش‌آموزان ذکر شده است.

نام کتاب: کتابخانه‌های مدارس
(تاریخچه، اهداف، وظایف، خدمات، استانداردها و توصیه‌ها)
نویسنده: سوسن عباسی هومزی
ناشر: مؤسسه‌ی نشر شهر
تعداد صفحات: ۱۸۶
نوبت چاپ: دوم، ۱۳۸۶
شمارگان: ۶۲۰۰
بها: ۲۲۰۰ تومان

معرفی کتاب

کتاب حاضر در بیست فصل تدوین شده است؛ فصل اول با عنوان «مبانی نظری کتابخانه‌های آموزشی» به تعاریف مختلفی از کتابخانه‌های آموزشی پرداخته است. در مبحث مبانی فلسفی کارکرد کتابخانه‌ی آموزشی، نویسنده اشاعه‌ی دانش را به عنوان بنیانی‌ترین کارکرد دانسته است. نویسنده کتاب، فصل دوم را با «تاریخچه‌ی کتابخانه‌های آموزشی» در کشورهای جهان» شروع کرده است. طبق بررسی‌های انجام گرفته از سوی نویسنده کتاب در اروپا، کشورهایی چون انگلستان، فرانسه و کشورهای شمالی این قاره و ایالات متحده، کانادا، روسیه و ژاپن در این زمینه پیشرو بوده‌اند که با اهداف تعیین‌شده‌ای از جمله فراهم‌آوری کتاب و دیگر منابع کمک‌آموزشی جهت پیشبینی از آموزش رسمی، تشویق و ترغیب دانش‌آموزان به کتابخوانی، ایجاد سرگرمی و لذت از مطالعه، به دانش‌آموزان و معلمان خدمات مفیدی ارائه کرده‌اند. فصل سوم عبارت است از: «تاریخچه‌ی کتابخانه‌های آموزشی در ایران»؛ این فصل به معرفی کتابخانه‌های قدیمی از زمان ساسانیان و اشکانیان تا دهه‌ی پنجاه و بعد از انقلاب اسلامی پرداخته است. اهمیت کتابخانه‌های آموزشی در نظام آموزشی عنوان فصل چهارم است. به نظر می‌رسد این فصل، محور اصلی بحث کتاب باشد. نویسنده کتاب اذعان داشته براساس فلسفه‌ی تعلیم و تربیت نوین، جنبه‌ی کیفی آموزش، یعنی چگونه آموختن و شیوه‌ی یادگیری دانش‌ها اهمیت بیشتری دارد و کتابخانه‌ی آموزشی می‌تواند عامل بسیار مؤثری در این فرآیند (چگونه آموختن و شیوه یادگیری نزد دانش‌آموز) باشد. فصل پنجم، با معرفی انواع و اهداف کتابخانه‌های آموزشی شروع شده است. در این تقسیم‌بندی کتابخانه‌ها شامل کتابخانه‌ی مرکزی آموزشگاه و کتابخانه‌ی کلاس است. اهداف کتابخانه‌های آموزشی شامل چندین مورد است که تنها به معرفی چند مورد از آن اکتفا شده است: ۱- تأثیر بر آموزش و تقویت آن، ۲- ایجاد عادت و برانگیختن ذوق مطالعه، ۳- ایجاد روحیه‌ی میل و علاقه به پژوهش و تحقیق، ۴- تفکر انتقادی، و ۵- ایجاد سواد کامل

کتابخانه‌ای و اطلاعاتی. از جمله وظایفی که کتابخانه‌های آموزشگاهی برعهده دارند و در فصل ششم به آن پرداخته شده است، تشکیل جلسات قصه‌گویی، شعرخوانی، معرفی کتاب، برگزاری نمایشگاه کتاب و عکس، اجرای نمایش، همچنین ایجاد عادت به پژوهش و مهارت‌های نوشتن، از جمله مقاله‌نویسی و گزارش‌نویسی است. به نظر می‌رسد با توجه به اینکه سازمان‌های دولتی و خصوصی همچون مدارس و نظام‌های وابسته به جمعیت مردمی، به امکان فرهنگی از جمله کتابخانه نیازمند هستند، برای ایجاد چنین اماکنی به عناصر حیاتی از جمله کتابدار متخصص، بودجه‌ی کافی، فضای کافی و تجهیزات کتابخانه‌ای نیاز دارند که شرح چگونگی استفاده از این موارد در فصل هفتم تبیین شده است. ارایه‌ی خدمات، وظیفه‌ی اصلی و پایدار انواع کتابخانه‌هاست. این خدمات در طبقه‌بندی شامل رعایت اصول اولیه‌ی انتخاب کتاب، نشریات مناسب با سن و قوانین حاکم بر نظام آموزشی، تهیه‌ی مواد دیداری و شنیداری و آموزش استفاده از این فناوری‌ها و دیگر موارد است که در کنار خدمات اعم از عمومی، فنی و مصاحبه‌ی مرجع و دیگر کارکردها، نقش و اهمیت آن‌ها به تفصیل در فصل‌های هشتم، نهم، دهم، یازدهم و دوازدهم بیان شده است؛ نکته‌ی جالب توجه پاسخ به سؤال «چرا دانش‌آموزان باید داستان و رمان بخوانند؟» است که، نویسنده‌ی کتاب در فصل نهم آن را مطرح کرده است. نویسنده‌ی کتاب در پاسخ به سؤال فوق، چنین می‌نویسد: «یکی از عوامل شناخته شده در ایجاد عادت به کتابخوانی و انگیزه برای مطالعه، خواندن قصه، داستان و رمان در دوران کودکی و نوجوانی است.» وی در ادامه می‌نویسد: «قصه، قدرت تخیل کودک را تقویت می‌کند و به او روش اندیشیدن خلاق و سازنده را می‌آموزد. قصه، کودک را به نقش خود در زندگی آگاه می‌کند و نتیجه‌ی آن، خودآگاهی کودک به پایگاه خویش و سعی در عملی ساختن دگرگونی‌های سازنده و ثمر بخش در رسیدن به هدف عالی و انسانی زندگی است.» فصل سیزدهم، طبق قرارداد، سنت یا قانون، نمونه‌ای برای سرمشق به کار رفته و اجرای آن به صورت عمومی مورد قبول قرار می‌گیرد که به آن استاندارد می‌گویند؛ کتابخانه‌های آموزشگاهی به عنوان ارگان زنده و پویا همواره سعی در به‌کارگیری استانداردها تأیید شده هستند. مطابق با نظر نویسنده‌ی کتاب، استانداردها، معمولاً به لحاظ عوامل گوناگونی مانند توسعه و پیشرفت جوامع و نظریه‌های برنامه‌ریزان امور، از یک کشور به کشور دیگر متفاوت است. این فصل یادآور دو استاندارد خدمات کتابخانه‌ای و کتابخانه‌های آموزشگاهی است. نویسنده‌ی کتاب در فصل چهاردهم، اداره‌ی کتابخانه‌ها را براساس همین استاندارد بیان می‌کند. فصل پانزدهم بهترین روش‌های مربوط به مطالعه و پژوهش و انواع پژوهش را بیان می‌کند. فصل شانزدهم، توصیه‌ها و راهکارهای عملی برای کتابداران مدارس با هدف ارایه‌ی خدمات هر چه بهتر و ارتقای سطح کیفی خدمات کتابخانه‌ای را بیان می‌کند. فصل هفدهم، کتابخانه‌ها در آموزش فناوری اطلاعات، از جمله رایانه، منابع چندرسانه‌ای مانند انواع سی‌دی‌ها و نرم‌افزارهای آموزشی و شبکه‌ی اینترنت، تأثیر شگرفی در امر آموزش و پرورش دانش‌آموزان دارد، زیرا نامطلوب‌ترین استراتژی معلم، همان شیوه‌ی یکنواخت ارایه‌ی اطلاعات در سطح مفهوم است؛ اثربخشی چندگانه‌ی منابع دیداری، شنیداری و رایانه‌ای بر آموزش، از جمله آموزش ریاضیات و دیگر دروسی که نیاز به درک و فهم بیشتری دارند، با کمک فناوری‌های موجود میسر می‌شود. یکی از مهم‌ترین ابزارهایی که به کودک در شناخت جهان و محیط اطراف و پاسخ به سؤالات او به‌طور قابل توجهی کمک می‌کند، کتاب است. بدون شک کتابخوانی، کودک را به تفکر و درک بهتر و بیشتر از محیط و پدیده‌ها سوق می‌دهد و قدرت تجزیه و تحلیل او را تقویت می‌کند. نقش والدین در ایجاد انگیزه برای آموختن و توانا شدن در این فرآیند بسیار با اهمیت است. والدین به عنوان اولین کانون ایجاد انگیزه‌ی کتابخوانی به کودکان، در فصل هجدهم، با عنوان کانون‌های ایجاد انگیزه‌ی کتابخوانی در کودکان شناخته شده‌اند. بنا به نوشته‌های نویسنده در فصل نوزدهم، امروز سواد، تنها خواندن و نوشتن و حساب کردن بر روی کاغذ محسوب نمی‌شود، بلکه آنچه اکنون در نظام آموزش و پرورش جهان مطرح است، سواد اطلاعاتی یا سواد رسانه است. امروز سواد رسانه‌ای نزد دانش‌آموزان ابزاری بسیار ضروری برای دسترسی، تجزیه و تحلیل، ارزیابی و ایجاد ارتباط در همه‌ی اشکال گوناگون به‌شمار می‌رود؛ زیرا دانش‌آموزان به درک نفوذ و تأثیر کلمات، تصاویر و اصوات، برای تداعی معانی و تولید اطلاعات در جامعه‌ی معاصر نیازمندند. فصل بیستم، یعنی آخرین فصل از این کتاب مربوط می‌شود به بیانیه‌ی کتابخانه‌های عمومی ایفلا / یونسکو. این بیانیه، نظریات سازمان یونسکو را درباره‌ی کتابخانه‌های عمومی (که به عنوان یک نیروی فعال و زنده برای آموزش، فرهنگ و اطلاع‌رسانی و به عنوان عامل ضروری برای پیشبرد صلح و آرامش فکری مردان و زنان جامعه است) بیان می‌کند.

مواردی برای اصلاح

به نظر می‌رسد نویسنده، در صفحه‌ی ۲۱ بین نقش یک کتابدار در آموزشگاه یا کلاس با معلم تفاوتی قایل نشده است؛ در پاراگراف آخر گفته شده که کتابدار کتابخانه‌ی آموزشگاهی همانند معلم، مطالب گوناگون را به دانش‌آموزان می‌آموزد. به نظر می‌رسد اغراق در نقش کتابدار موجب شده همانندسازی درستی صورت نپذیرد. عبارت «ایجاد سرگرمی و لذت بردن از مطالعه» چه بسا در بسیاری از منابع، از جمله کتاب مورد نظر به کار می‌رود، بنابراین در هیچ منبعی صورت مسئله‌ی روشن و تبیین درستی برای آن ارایه نشده است. در صفحه‌ی ۲۴، نویسنده‌ی کتاب در بیان تاریخچه‌ی کتابخانه‌های آموزشگاهی از نظم درستی استفاده نکرده است. به نظر می‌رسد نگارنده می‌توانست از نظم الفبایی در معرفی کشورها یا به ترتیب ایجاد کتابخانه‌های آموزشگاهی براساس تاریخ، آن را دسته‌بندی کند. گفته شده دسترسی کودکان به اینترنت هم‌زمان با بزرگسالان آغاز شده است؛ مشخص نیست منظور نویسنده در این عبارت، آموزش دسترسی است یا اینکه کودکان همانند بزرگسالان در ابتدای شکل‌گیری اینترنت حق استفاده از اینترنت را

داشته‌اند. صفحه‌ی ۴۷، فصل سوم پاراگراف آخر عبارت «در دورانی که بر کتابخانه‌ی بزرگ بیت‌الحکمه‌ی مأمون، تاریکی و چهل سایه افکنده بود، در ایران حدود ۶۰۰ کتابخانه تأسیس شد.» به نظر می‌رسد بین بخش اول جمله با بخش دوم تضاد فاحشی وجود دارد؛ در بخش اول از واژگان ادبی شاعرانه استفاده شده در صورتی که در بخش دوم جمله نویسنده برای تأیید گفته‌ی خود از واقعیت آماری کمک گرفته است. جالب آن که تاریخ گواه آن است که در زمان هارون الرشید و مأمون، ایران جزو قلمرو عباسیان بوده است، پس خدمات ارایه شده در ایران، در واقع شامل حدود و ثغور عباسیان نیز هست. صفحه‌ی ۶۹ فصل پنجم، پژوهش و توانایی‌های تفکر انتقادی، بخش مهمی از آموزش است و افراد را با مهارت‌های سودمندی برای زندگی مجهز می‌کند. به نظر می‌رسد براساس عنوان کتاب، طبق اولویت آورده شده، کتاب ویژه‌ی مدیران مدارس، معلمان، مربیان پژوهشی، دانشجویان کتابداری و کتابداران است. پس طبق آنچه نویسنده در عنوان کتاب آورده است، هدف کتاب در ابتدا می‌بایست تغییر نگرش و جذب حمایت مدیران برای تشکیل و سازمان‌دهی کتابخانه‌های مدارس باشد، در صورتی که اهم مطالب این کتاب دیدگاه‌های خود کتابداران است که بیان شده است. نظام آموزش ایران بدین صورت است که در صورت داشتن مهارت خواندن و نوشتن والدین، خانه اولین جایی است که فرزندان در آن، قبل از ورود به مدرسه و آشنایی با شیوه‌ی تعلیم و تربیت نظام آموزشی، خواندن و نوشتن را در سطح ابتدایی یاد می‌گیرند. با توجه توضیحات فوق، به نظر می‌رسد گفته‌ی نویسنده دال بر اینکه کتابخانه‌های عمومی محیط اولیه برای آموزش مادام‌العمر است از دیدگاه جامعه قابل تأیید نیست، پس گفته‌ی نویسنده‌ی کتاب آرزویی بیش برای فعالیت کتابخانه‌های عمومی به‌شمار نمی‌رود. از نقاط مثبتی که می‌توان به آن تکیه کرد، جدا از نگارش کتاب و تألیف در این حوزه، استفاده از تقسیم‌بندی مناسب فصول براساس کارکرد هر یک از موضوعات در کتابخانه‌های آموزشگاهی است. بررسی موضوعات به‌روز و مختلف در زمینه‌ی کتابخانه‌های آموزشگاهی از جمله مبحث سواد اطلاعاتی است، که می‌تواند برای به‌کارگیری ایده‌های نویسنده‌ی کتاب در بسیاری از مراحل علمی، تحقیق و پژوهش در این حوزه کارایی داشته باشد. با توجه به محور بحث سواد اطلاعاتی، آموزش و استفاده از اطلاعات می‌تواند ابتدا جزو اولویت‌های آموزشی مدارس قرار گیرد، یا اینکه کتابخانه‌های عمومی سعی در برگزاری کارگاه‌های آموزش سواد اطلاعات داشته باشند تا بتوانند ابتدا ارزش واقعی اطلاعات مورد نیاز برای کاربران مختلف از جمله کودکان و نوجوانان -که بیشتر در معرض آلودگی اطلاعات قرار دارند- را شناسایی و در ادامه، پایگاه‌های مفید در حوزه‌های موضوعی مختلف را به والدین در آموزشگاه‌ها معرفی کنند. یکی دیگر از بخش‌های این کتاب که در خور توجه است، استفاده از سخنان بزرگان کتاب است که می‌تواند تا حدی برای استفاده‌های خارج از موضوع کتاب مفید باشد. اکثر کتاب‌های تألیفی با اشتباهات تایپی و نگارشی زیادی به چاپ می‌رسند. درک این مسئله از دید بسیاری از خوانندگان و منتقدان پنهان نیست و ضربه‌ی محکمی برای بازخوردهای منفی از سوی این افراد برای رد منبع تألیف شده با هر موضوعی خواهد بود. با نگاه کلی به بخش و فصول مختلف کتاب حاضر، می‌توان دقت نویسنده را در تألیف این اثر در نظر گرفت و به جرات بیان کرد که در اثر حاضر اشتباهات بسیار کم و به حداقل رسیده است.

جمع‌بندی

کتاب «کتابخانه‌های مدارس» (تاریخچه، اهداف، وظایف، خدمات، استانداردها و توصیه‌ها)، کتابی است مفید که در نوع خود کمتر دیده شده است. با مطالعه‌ی این کتاب، به دور بودن از حداقل نیازها و ضرورت‌های مدرسمان پی می‌بریم. با توجه به اینکه اکثر مطالب آورده شده تا حدودی به موضوع تاریخچه‌ی کتابخانه، کارکردها و خدمات مختلف کتابخانه و کارهای صورت گرفته اشاره می‌کند، به نظر می‌رسد عنوان کتاب با متن موجود همخوانی چندانی ندارد، زیرا بیشتر نقش کتابداران و خدمات کتابخانه‌های مربوطه را بیان می‌کند و حل مشکلات موجود در کتابخانه‌های مدارس را مد نظر قرار نداده است و بیشتر تشریح مسایلی است که کمتر واقعیت حال حاضر را بیان می‌کند و از بزرگ‌نمایی برای توصیف برخی از خدمات کتابخانه‌های مدارس استفاده شده است. واقعیت‌های موجود در کتابخانه‌های مدارس بسیار دردناک و ناگوار است. بی‌توجهی مسئولان و مدیران سازمان آموزش و پرورش ایران نسبت به کتابخانه‌ها و کتابداران مدارس، همواره از پیشرفت و توسعه‌ی این مکان‌های فرهنگی جلوگیری کرده و از جمله مسایلی است که نمی‌توان نادیده انگاشت. نویسنده بیشتر آینده‌ی کتابخانه‌های مدارس را با حداقل امکانات کتابخانه‌ای بیان می‌کند، زیرا هیچ‌یک از شرایط و ضوابط استفاده از کتابخانه و در کنار آن امکانات گفته شده از سوی نویسنده جایگاه خاصی در کتابخانه‌های مدارس ایران ندارد. مطابق مطالب فوق، کتابخانه‌های مدارس ایران در مقایسه با کتابخانه‌های کشورهای پیشرفته، دارای حداقل تئوری‌های کیفی هستند. نویسنده می‌توانست پیش‌بینی‌های شخصی خویش برای ارتقای سطح کیفی و همچنین انعکاس دیدگاه مدیران مدارس درباره‌ی نقش کتابخانه در افزایش مطالعه‌ی جمعی دانش‌آموزان در مقاطع مختلف را در اولویت قرار داده و محتوای کتاب را مطابق با شرایط فعلی کتابخانه‌های مدارس تألیف کند که متأسفانه محتوای کتاب تنها به تشریح شیوه‌ی استفاده از کتابخانه اکتفا کرده است. در پایان، با توجه به اینکه دانش‌آموزان (کودکان و نوجوانان) مقاطع مختلف جزو قشر مهم برای ایجاد برخی عادات ارزنده، از جمله مطالعه از طرق مختلف هستند، باید مطالعات لازم به وسیله‌ی مسئولان مربوطه مد نظر قرار گیرد و برنامه‌ریزی‌های کلان از نظر فرهنگ‌سازی و اختصاص بودجه برای پررسان ساختن اندیشه‌ی کودکان و نوجوانان در اولویت سازمان و مسئولان قرار گیرد.